

Ympäristövaliokunta

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen

Tulevaisuusvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen (VNS 16/2022 vp): Asia on saapunut ympäristövaliokuntaan lausunnon antamista varten tulevaisuusvaliokunnalle. Määräaika: 17.2.2023.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- johtava asiantuntija Jaana Tapanainen-Thiess, valtioneuvoston kanslia
- vanhempi neuvonantaja Ilkka Räsänen, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra
- johtaja Juha Kaskinen, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto
- perustaja, tutkija Roope Mokka, Demos Helsinki

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleistä

Tulevaisuusselonteon tarkoituksena on muodostaa pohja hallituksen ja eduskunnan tulevaisuusvuoropuhelulle. Sen tehtävänä on tunnistaa päätöksenteon kannalta tärkeitä, tulevaisuudessa erityistä huomiota vaativia asioita. Selonteon ensimmäisen osan sisältämä toimintaympäristön analyysi hahmottaa epävarmuuksia ja erilaisia skenaarioita, tuo esiin vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja uusia mahdollisuuksia, ei ennusteita. Selonteon toisessa osassa selvitetään sitä, miten lainvalmistelussa voidaan nykyistä paremmin hyödyntää ennakointia ja huomioida tulevia sukupolvia ja heidän oikeuksiaan.

Ympäristövaliokunta pitää tulevaisuusselontekoa tärkeänä prosessina, joka vahvistaa niin valtioneuvoston tasolla kuin hallinnossa ja päätöksenteossa yleensä sektorirajat ylittävää yhteistyötä,

Valiokunnan lausunto YmVL 49/2022 vp

mikä on välttämätöntä ympäristöongelmien ratkaisemisessa ja kestäväen tulevaisuuden tavoittelemisessa. Selonteon valmistelu ajanjaksona, jolloin koronapandemia ja sittemmin Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa ovat mullistaneet toimintaympäristöä, alleviivaa tarvetta kyseenalaistaa vaikiintuneet ajatusmallit ja olettamukset. Ennakointikyvykyys vahvistaa valmiuksia toimia epävaakaassa maailmassa.

Laaja yhteistyö tulevaisuusselonteon valmistelussa on ollut omiaan kasvattamaan osallisten ja heidän toimintaympäristönsä ennakointikyvykyyttä. Tällä voi olla kauaskantoisia, myönteisiä vaikutuksia suomalaisen yhteiskunnan ympäristöongelmien ratkaisemisessa sekä yleisesti kriiseihin valmistautumisessa. Valiokunta pahoittelee sitä, että selonteko on annettu eduskunnalle niin myöhään, että valiokunnalla ei ole ollut mahdollisuutta perehtyä siihen toivomallaan tavalla. Valiokunta kuitenkin kiinnittää oman toimialansa kannalta tulevaisuusvaliokunnan huomiota seuraaviin näkökulmiin.

Ekologinen kestävyyskriisi on myös talouskriisi

Valiokunta tunnistaa tulevaisuusselonteon ympäristöä koskevat osat johdonmukaiseksi jatkumoksi kestäväen kehityksen työssä. Vuonna 1987 YK:n niin sanotun Brundtlandin komission raportissa kestävä kehitys määriteltiin sosiaaliseksi, taloudelliseksi, ympäristölliseksi ja kulttuuriseksi kehitykseksi, joka ei vaaranna tulevien sukupolvien oikeutta omaan kehitykseensä. Vuonna 1992 Rio de Janeiron kestäväen kehityksen konferenssissa maailman johtajat allekirjoittivat kolme keskeistä kansainvälistä sopimusta, ilmastopöimöksen, biodiversiteettisopimöksen ja aavikoitumisen vastaisen sopimöksen. Ilmastokriisin kehityksen myötä ilmastönmuutoksen hillintä ja luontokadon pysäyttäminen on tunnistettu vahvasti keskinäisriippuvaisiksi, ja merkittävää kehitystä kansainvälisessä sopimusjärjestelmässä on saavutettu Agenda 2030 -toimintaohjelman, Pariisin ilmastopöimöksen ja Kunmingin-Montrealin luonnon biodiversiteettisopimöksen tultua laajasti hyväksytyiksi. Vihreän siirtymän oikeudenmukaiseen toteuttamiseen kiinnitetään laajasti huomiota.

Valiokunta kiittää tulevaisuusselontekoa siinä, että siinä on tuotu hyvin esiin ilmastokysymykset, luontokato ja muita ympäristöongelmia. Ilmastönmuutos on ihmiskunnan suurin uhka. Jo yli 1,5 asteen lämpeneminen on merkittävä riski ihmiskunnalle, luonnon monimuotoisuudelle, ruoka- ja ravitsemusturvalle, vesihuollolle sekä köyhyyden ja eriarvoisuuden poistamiselle. Ilmastönmuutoksella on tiivis yhteys luonnon monimuotoisuuden heikkenemiseen. Luonnontilaiset alueet lieventävät ilmastönmuutoksen vaikutuksia luontotyyppeihin ja lajistoon, kun lämpeneminen kasvattaa vakavien ja peruuttamattomien muutosten todennäköisyyttä. Arktinen alue on lämmennyt lähes neljä kertaa nopeammin kuin maapallo keskimäärin.

YK:n globaali kestäväen kehityksen toimintaohjelma, Agenda 2030, hyväksyttiin vuonna 2015. Se ohjaa YK:n jäsenmaiden työtä kestäväen kehityksen edistämiseksi ja sisältää kaikille maille yhteiset, vuoteen 2030 ulottuvat kestäväen kehityksen tavoitteet.

Pariisin ilmastopöimus oli merkittävä saavutus kansainväliseltä yhteisöltä. Lisää kansallisia pönostuksia kuitenkin tarvitaan, ja selonteko on oikeassa todetessaan kansainvälisen ilmastopöneeli IPCC:n tietoihin nojaten, että tavoitteena oleva 1,5 asteen lämpenemisen raja on tulossa vastaan aiemmin kuin tuolloin oletettiin.

Valiokunnan lausunto YmVL 49/2022 vp

Yhtä merkittävä on Montrealissa joulukuussa 2022 saavutettu sopimus niin sanotusta Kunming-Montrealin kehikosta luontokadon pysäyttämiseksi, jolla lähes 200 valtiota sitoutui maailmanlaajuiseen 30 prosentin maa-, sisävesi-, rannikko- ja merialueita koskevaan suojelutavoitteeseen. Lisäksi osapuolet sopivat siitä, että vähintään 30 prosenttia tilaltaan heikentyneistä maa- ja vesiekosysteemeistä tulee ennallistaa vuoteen 2030 mennessä. Tavoitteena on pysäyttää luontokato vuoteen 2030 mennessä ja saada siitä eteenpäin luonto toipumisuralle kohti vuoden 2050 visiota, jossa maailma elää sopusoinnussa luonnon kanssa.

Valiokunta korostaa, että luonnon monimuotoisuuden suojelu ja ilmastonmuutos ovat monin tavoin kytköksissä toisiinsa. Ilmastonmuutoksen hillintä on myös luonnon monimuotoisuuden suojelun edellytys. Kytkökset tunnistamalla ja huomioimalla voidaan varmistaa luonnonsuojelupolitiikan ja ilmastopolitiikan yhteensovittaminen ja johdonmukaisuus.

Valiokunta kiinnittää tulevaisuusvaliokunnan huomiota siihen, että ekologinen kestävyyskriisi on viime aikoina nostettu esiin samansuuntaisesti myös taloudellisten toimijoiden ja vaikuttajien toimesta. Esimerkiksi Maailman talousfoorumin vuosittaisessa riskiraportissa vuodelta 2023 on ensimmäistä kertaa seuraaville 10 vuodelle arvioidun 10 suurimman riskin osalta 4 suurinta riskiä ilmastonmuutos- ja luontokatosidonnaisia. 10 suurimmasta riskistä peräti kuusi on ympäristöriskejä.

Sitran tammikuussa julkaisemassa Megatrendit 2023 -julkaisussa nostetaan myös luonnon kantokyvyn mureneminen muutosten keskiöön. Jos luontokatoa ei pysäytetä, vakaa julkinen taloudenpito vaarantuu, eläkerahastojen riskit kasvavat ja rahoitusvakaus voi heikentyä. Ekologisessa kestävyyskriisissä ihmisen toiminta kuormittaa elollista ja elotonta luontoa yli planeettamme kantokyvyn rajojen ja vaarantaa siten koko taloutemme ja hyvinvointimme pohjan.

Valtiovarainministeriön julkaisemassa ilmasto- ja luontostrategiassa (joulukuu 2022) määritetään talouden ohjausvälineet ilmasto- ja luontopolitiikassa ja todetaan, että verotuksen ja rahoitusmarkkinoiden sääntelyn avulla voidaan ohjata kansalaisten ja yritysten valintoja ilmasto- ja luontopolitiikan tavoitteiden mukaisiksi.

Suomen 9.2.2023 julkaistu Dasgupta-selvitys puolestaan konkretisoi, mitä uraauurtava Dasgupta-raportti tarkoittaa Suomelle. Selvitys korostaa, että kaikilla talouden sektoreilla on vaikutuksia luontokatoon mutta myös mahdollisuuksia sen ehkäisyyn. Selvityksessä esitettyjä toimenpiteitä ovat muun muassa luonnonsuojelu, ennallistaminen, kulutustottumusten muuttaminen, tuotantoteknologian muuttaminen, kauppapoliittiset toimenpiteet, luonnolle haitallisten tukien poisto, taloudellisen mittariston muutos ja institutionaaliset muutokset esimerkiksi rahoitusmarkkinoissa ja koulutuksessa. Esiin nostetaan, että rahoitusmarkkinoita on kehitettävä sekä kansainvälisellä että kansallisella tasolla. Julkisten rahoittajien pitäisi vaatia rahoituspäätöksissään luonnon monimuotoisuuteen liittyvät riskit, hyödyt ja mahdollisuudet.

Myös Sitra on 14.2. julkaissut taloustutkijoiden ja yhteiskunnallisten vaikuttajien yhteisesti koostaman muistion, jonka pääviesti on, että jos luontokatoa ei pysäytetä, vakaa julkinen taloudenpito vaarantuu, eläkerahastojen riskit kasvavat ja rahoitusvakaus voi heikentyä. Luontokadon eteneminen johtaa talouden ja julkisen taloudenpidon näivettymisen polulle ja vaarantaa tulevien sukupolvien hyvinvoinnin.

Valiokunnan lausunto YmVL 49/2022 vp

Valiokunta katsoo, että edelliseen viitaten selonteossa on hyvää pohdintaa sekä ekologisen kriisin tunnistamisen että ratkaisujen kehittämisen näkökulmasta. Valiokunta katsoo selonteon tavoin, että planetaaristen rajojen vaaliminen ja kestävä kehityksen edellytysten edistäminen vaativat asenteiden ja arvopohjan pysyvää muutosta sekä niiden kytkemistä entistä voimakkaammin taloudellisiin ohjauskeinoihin ja päätöksentekoon. Suomen tulee olla mukana ilmastomuutoksen torjunnassa eri tulokulmista edistämällä aktiivisesti kiertotalouden ja puhtaan teknologian ratkaisuja. Ilmastomuutosten hillintätoimia tulee jatkaa ja sopeutumistoimia kehittää pitkäjänteisesti. Vihreän siirtymän oikeudenmukaisuus lyhyellä ja pitkällä aikajänteellä on varmistettava tulevien sukupolvien oikeudet huomioiden ja osaamista on kehitettävä. Tarvitaan keskustelua aidosti erilaisista talouden, kasvun ja työn malleista ja muodoista, joiden avulla ympäristöongelmia voitaisiin ratkaista. On myös ennakoitava ja varauduttava ilmastomuutoksen monitahoisiin vaikutuksiin toiminta- ja turvallisuusympäristössä.

Viimeaikaiset mullistukset ovat tuoneet keskinäisriippuvuuden, monimutkaisuuden ja ns. viheviä ongelmia arkeen ja epävarmuustekijöitä osataan hahmottaa aikaisempaa paremmin. Selonteossa on käsitelty hyvin erilaisia epävarmuustekijöitä. Todennäköisten ympäristökriisien monimuotoisuus ja kumuloituminen on hyvä ottaa arvioissa huomioon. Esimerkiksi vesipulan ohella pulaa voi tulla keskinäisriippuvuuksien johdosta hyvin monista asioista: ruoasta, lääkkeitä, teknologioista jne. Ympäristökriisien aiheuttama muuttoliike voi myös yltyä hallitsemattomaksi ja uhata yhteiskuntien kestävyyttä.

Valiokunta korostaa, että siirtyminen pelkästä varautumisesta uudistumiseen edellyttää kykyä paitsi selviytyä eteen tulevista haasteista, kriiseistä ja yllätyksistä myös samalla uudistua ja oppia niistä. Se edellyttää nykyisten muutosten ymmärtämistä, vanhojen tulevaisuuskuvien haastamista, toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelua ja aktiivista toimintaa kohti toivottavaa tulevaisuutta.

Valiokunta korostaa, että kiertotalouden vahvistaminen on yksi keskeinen keino resurssien käytön ja luontoon kohdistuvien paineiden vähentämisessä. Suomi on ollut edelläkävijä kiertotaloudessa, ja sen periaatteille perustuvien liiketoimintamallien omaksuminen avaa uusia mahdollisuuksia suomalaisille yrityksille. Samalla kiertotalouden kehittäminen on omiaan lisäämään omavaraisuutta ja resilienssiä.

Ilmastomuutoksen hillitsemiseksi olennaista on vähentää fossiilisia päästöjä, mutta tulevaisuudessa tarvitaan vähentämisen lisäksi myös negatiivisia päästöjä, jotka voivat olla luonnon hiilinieluja tai teknisiä ratkaisuja. Hiilinieluilla ja hiilivarastoilla on merkittävä rooli ilmastopolitiikassa, ja hiilinielujen pientyminen haastaa Suomen vuoden 2035 hiilineutraalisuustavoitetta, joten niiden vahvistamisesta on pidettävä huolta. Myös teknologisilla nieluilla eli hiilidioksidin talteenotolla, käytöllä ja varastoinnilla (CCS ja CCU) on potentiaalia kasvaa ilmastopolitiikan merkittäväksi välineeksi.

Valiokunta korostaa, että vetytalous voi olla Suomelle merkittävä mahdollisuus vähähiilisen sähköntuotantokapasiteetin ja vahvan sähkön kantaverkon johdosta. Tuulivoiman osalta on merkittävä lisärakennuspotentiaali, jota voitaisiin hyödyntää vedyn ja sähköpolttoaineiden tuotantoon sekä kotimaan kysyntää että vientiä varten. Vetytalouden kehittymistä voidaan edistää mm. tuulivoiman lisärakentamisen luvitusta helpottamalla, vetyosaamista lisäämällä ja TKI-toimintaa tukemalla niin teknologioiden, palvelujen kuin yhteistyön osalta. Sähkönsiirto- ja

Valiokunnan lausunto YmVL 49/2022 vp

vedynsiirtoinfrastruktuureja tulisi kehittää kokonaisuutena tulevaisuuden tarpeisiin varautuen, mutta halliten kustannuksia ja riskejä. Vetyratkaisujen edistämistoimissa tulee ottaa huomioon vaihtoehtoiset teknologiat ja ratkaisut sekä niihin liittyvät luontovaikutukset, kuten metsäkato.

Valiokunta korostaa lopuksi, että tulevien sukupolvien elämisen edellytysten turvaamisen ympäristöllisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävässä yhteiskunnassa tulee ohjata nykyistä lainsäädäntöä. Selonteon tavoin valiokunta korostaa, että strateginen ennakointi osana lainvalmistelua tukee sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden lisäämistä, joten tavoite ennakointitiedon vahvemmasta hyödyntämisestä lainvalmistelun eri vaiheissa on tärkeä tavoite.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Ympäristövaliokunta esittää,

että tulevaisuusvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 16.2.2023

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Hanna Kosonen kesk

varapuheenjohtaja Tiina Elo vihr

jäsen Petri Huru ps

jäsen Mai Kivelä vas

jäsen Johan Kvarnström sd

jäsen Sheikki Laakso ps

jäsen Mikko Ollikainen r

jäsen Mauri Peltokangas ps

jäsen Juha Sipilä kesk

jäsen Saara-Sofia Sirén kok

jäsen Katja Taimela sd

jäsen Ari Torniainen kesk

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Marja Ekroos